

BEDREIGDE HOUTSINGELS IN HET ZUIDELIJK WESTERKWARTIER

Rogier van Dijk

Het Zuidelijk Westerkwartier neemt kwa omvang en structuur van het landschap een bijzondere plaats in in de provincie Groningen. Zelfs in andere delen van Nederland zal men lang moeten zoeken naar een gebied van zo'n 25.000 ha waar 1000 km houtsingels gekoncentreerd zijn. Desondanks wordt dit, zeker voor Groningse begrrippen, unieke landschapstype in ernstige mate bedreigd. In augustus 1982 heeft de Stichting Milieubeheer ZWK een rapport uitgebracht over deze houtsingels. Door eigen onderzoek heeft de Stichting vastgesteld dat in een periode van ruim 10 jaar 15 tot 20% van het totale bestand aan houtsingels is verdwenen. Reden voor Rogier van Dijk van deze stichting om eens stil te staan bij deze alarmerende ontwikkeling en de (on)mogelijkheden om de bedreiging van dit zo unieke houtsingellandschap een halt toe te roepen.

Op een voorlichtingsavond in Leek merkte iemand op: 'Als je met een wandelstok door het gebied loopt moet je uitkijken dat ze 'm niet afzagen.' Een beeld dat de huidige situatie inderdaad oproept, wanneer er op een zonnige zaterdag tientallen 'bakkies' afgeladen met hout het ZWK doorkruisen op weg naar gulzige houtkachel of rammelende open haarden. Men kan zich terecht afvragen hoelang dit nog voort zal duren; tegen het huidige tempo van roofofbouw is het houtsingelbestand in het ZWK in geen geval opgewassen. Behalve de hand over hand toenemende kaalslag door (vaak illegale) kap voor open haard of houtkachel, is het achterwege blijven van vakkundig onderhoud een belangrijke oorzaak van de achteruitgang van het houtsingelbestand. De achteruitgang wordt niet alleen getypeerd door wat er jaarlijks verdwijnt en niet meer terugkomt door onzorgvuldig beheer, maar bovendien door het percentage van de houtsingels dat eigenlijk niet veel meer is dan een rij bo-

men, en dus in ernstige mate is gedegeneerd. Het verlies aan 'echte' houtsingels met een goede dichtheid, leeftijdsopbouw en opbouw in lagen is veel groter dan 15-20% in 10 jaar. Restauratie van gedegeneerde singels is in principe mogelijk, het is echter niet eenvoudig en kost, vergeleken met regelmatig onderhoud van goede singels, veel geld. Het degeneratieproces gaat gepaard met een verlies aan tal van belangrijke functies die juist zo typerend zijn voor het houtsingelgebied. De boomlaag van een houtsingel vormt visueel/landschappelijk de bepalende factor voor de geslotenheid van het coulissenlandschap. Bovendien vormt deze laag in hoofdzaak de cultuurhistorische betekenis van het landschapstype bv. door de oriëntatie en de daaruit af te leiden ontsluitingsas van het gebied.

Biologische rijkdom

Ekologisch vormt de boomlaag de bepalende factor voor het houtsingelmilieu voor overige planten en dieren, oa. via beïnvloeding van het mikro-milieu in en rond de singels. Aangezien de struiklaag en de kruidlaag de meest kwetsbare delen van de houtsingel vormen zullen deze nagenoeg afwezig zijn in een gedegeneerde singel.

Een kwalitatief goede houtsingel (te beoordelen

aan de leeftijdsopbouw, de soortensamenstelling, de geslotenheid, de opbouw in lagen etc.) zal een grote biologische rijkdom bevatten wat oa. tot uitdrukking komt in de dichtheid aan broedvogels. Hoe belangrijk de singeldichtheid (aantal meter singel per oppervlakte eenheid) is voor de soortenrijkdom van het gebied blijkt oa. uit inventarisatiegegevens van de PPD tbv. het ISP-landschapsonderhoud:

- A = meer dan 100 m singel per ha
- B = 60-100 m singel per ha
- C = 40-60 m singel per ha
- D = 20-40 m singel per ha
- E = minder dan 20 m singel per ha

Dichtheid van soorten broedvogels per 10 ha

Klasse	A	B	C	D	E
Soorten broedvogels	32	28	30	18	22
Boom/struik/kruidlaagbroeders	11.7	5.7	5.9	2.4	2
Holenbroeders	3.4	1.7	1.8	0.8	0.7
Weidevogels	2.3	1.8	4	3.7	8

Een belangrijke konklusie hieruit is dat men niet zo maar de schaal van het landschap kan veranderen (bv. in ruilverkavelingsverband) zonder een ernstig verlies aan biologische rijkdom te bewerkstelligen. De singeldichtheid is een belangrijk criterium voor de biologische rijkdom van de houtsingels, 100 m houtsingel per ha wordt wel als kritische grens beschouwd. Als we ervan uit gaan dat we op ca. 50% van de oppervlakte in het ZWK nog houtsingels aantreffen, blijkt dat bijna overal deze kritische grens bereikt is. Naast de singeldichtheid en de kwaliteit van de houtsingels speelt ook de ruimtelijke structuur een belangrijke rol mbt. de biologische rijkdom van het gebied.

Zo blijkt uit onderzoek dat een goed gesloten houtsingellandschap met voldoende verbindingen noodzakelijk is voor de verspreiding van

Tot bomenrij gedegeneerde houtsingel.

soorten loopkevers waaronder ook verschillende soorten bosloopkevers. De houtsingel heeft hier een belangrijke functie als verbindingselement van resten bos, die indien ze volledig geïsoleerd gelegen zouden zijn niet voldoen aan de eisen voor het minimum-areaal van deze soorten.

Landbouwkundige aspecten

Uit landelijk onderzoek blijkt dat het netto-effect van de ecologische waarden van de houtsingels voor de landbouw optimaal is in goed onderhouden gesloten singels. Van besmetting van het aangrenzende cultuurland met landbouwkundig schadelijke plant- en diersoorten zal juist dan sprake zijn indien het houtsingelmilieu (dat in principe verschilt van dat van het aangrenzende cultuurland zodat er slechts van geringe uitwisseling sprake kan zijn) ernstig verstoord is, zoals in een gedegeneerde singel.

Bovendien zal er van een vermeend positief effect tav. de droge stofopbrengst van met name grasland sprake kunnen zijn indien de gunstige omstandigheden mbt. het mikroklimaat (meer

vocht, hogere temperatuur, minder wind) volledig uitgebuit worden, hetgeen het geval is bij goed beheerde, gesloten houtsingels.

Een optimale agrarische bedrijfsvoering stelt, evenals een optimaal ecologisch beheer, bepaalde eisen aan de schaal van het landschap. De vorm en de grootte van de percelen kunnen beperkingen opleggen tav. de mechanisatiegraad van het bedrijf en leiden tot extra bewerkingkosten bv. door wendakker verliezen of extra bewerkingstijden. Desondanks wordt de mate waarin de bedrijfsvoering belemmerd wordt en daarmee de produktiviteit van grond en arbeid op de eerste plaats bepaald door de structuur van het gebied en wat op een bepaald moment, landbouwkundig gesproken als optimum geldt.

Zolang er onder druk van het landbouwbeleid steeds zwaardere eisen gesteld worden aan de doelmatigheid van de agrarische bedrijfsvoering zal bv. de optimale perceelsgrootte zich steeds vergroten. Uit het bestuderen van verschillende luchtfoto's van het ZWK blijkt dat de agrarische structuur van het gebied het landbouw(structuur)beleid niet bepaald op de voet volgt. Opvallend is dat de gebieden waar houtsingels voorkomen daarin weinig verschillen

van de gebieden waar de houtsingels al grotendeels verdwenen zijn.

Dat de houtsingels desondanks als sneeuw voor de zon verdwijnen uit het kultuurlandschap is vooral toe te schrijven aan het achterwege blijven van noodzakelijk onderhoud, dat arbeidsintensief en binnen de huidige agrarische bedrijfsvoering niet meer lonend is. Op plaatsen waar singels wel worden afgezet, hetgeen overigens voor de meeste soorten noodzakelijk is, wordt niet of, verkeerd afgerasterd, waardoor het jonge schot aan het vee ten prooi valt.

Laantje met wilgen, elzen en meidoorn.

Instrumenten behoud houtsingels

Bescherming van houtopstanden is op uiteenlopende wijze te realiseren:

- 1 via planologische bescherming (kapverordening, Boswet, bestemmingsplannen etc.)
 - 2 via aankoop en beheer door terreinbeherende organisaties
 - 3 via beheer door gemeenten, vrijwilligers en natuurbeschermingsorganisaties
 - 4 via beheer door of in opdracht van boeren.
- Het spreekt voor zich dat een combinatie van deze mogelijkheden een 'vijfde alternatief' biedt voor het behoud van de houtsingels.

*Gebied ten noorden van Zevenhuizen, duidelijk
waarneembaar is het oprukkende degeneratiepro-
ces.*

Houtsingellandschap ten oosten van Marum, waar sinds 1969 22% van de houtsingels geheel verdwenen is. 30% is nog betrekkelijk gaaf.

Planologische bescherming zal bestel uitgebouwd moeten worden bv. door toepassing van de nieuwe model-kapverordening, waarin een onderhoudsverplichting is opgenomen. Voorts is het van groot belang dat er een samenhangend toetsingskader bv. voor de toepassing van de kapverordening aanwezig is. Een dergelijke functie vervult een goed bestemmingsplan buitengebied dat helaas in geen enkele gemeente van het ZWK is vastgesteld. In een dergelijk bestemmingsplan dient nauwkeurig te worden aangegeven waar de waardevolle houtsingels voorkomen, met de daaruit voortvloeiende weigeringsgronden voor het verlenen van een kapvergunning. Desondanks kan niet alle heil verwacht worden van louter planologische beschermingsmaatregelen.

Aankoop door de overheid lijkt een goede garantie voor het behoud van de houtsingels en is mogelijk in het kader van de Relatienota, als realisatie van een deel van de voor het ZWK bestemde 2400 ha relatienota-gebied.

Desondanks kan het beheer van aangekochte

houtsingels ernstige praktische problemen opleveren. Het is wenselijk slechts die houtsingels aan te kopen die voorkomen in zeer kleinschalige gebieden, nl. waar de schaal van het houtsingellandschap het agrarisch (mede)gebruik vrijwel onmogelijk maakt. Het zal duidelijk zijn dat deze gebieden dan in z'n geheel zullen moeten worden aangekocht tbv. de houtsingels. Slechts een klein gedeelte van het ZWK komt hiervoor in aanmerking.

Beheer door derden (zonder aankoop) kan eveneens praktische problemen opleveren zolang het aangrenzende kultuurland in agrarisch gebruik is. Een dergelijk beheer stelt hoge eisen aan de samenwerking met boeren, waarvan gelukkig steeds meer goede voorbeelden zijn.

Beheer door vrijwilligers bv. via de Stichting Vrijwillig Landschapsonderhoud of via (tijdelijk) betaalde krachten zoals momenteel in het kader van het ISP heeft echter ook enkele bezwaren. Het is relatief duur vanwege de gecentraliseerde aanpak, bovendien is het niet eenvoudig om een dergelijk beheer gevarieerd te doen plaatsvinden, zowel in de ruimte als in de tijd.

Tot slot is de continuïteit van het onderhoud minder goed gewaarborgd hetgeen de onzekerheid waarin de 20 man sterke ISP-ploeg onlangs verkeerde wel heeft aangetoond. Het niet tijdig nakomen van de financiële verplichtingen die de overheid in het kader van het ISP met de gemeente Grootegast heeft aangegaan tbv. het achterstallige onderhoud aan de houtsingels in het ZWK heeft er bijna toe geleid dat deze 20 man (wederom) werkloos zouden worden.

Beheer door boeren

De Stichting Milieubeheer ZWK pleit in haar nota 'Houtsingels in het ZWK anno 1981' voor het laatste alternatief. De meest geëigende weg om de houtsingels in stand te houden is te trachten om de ontstaansgrond weer tot een be-

staansrecht te verheffen. Voorwaarde hiervoor is dat het beheer van houtopstanden door boeren weer landbouwkundig waardevol en dus economisch aantrekkelijk wordt. Volgens de Stichting is dit al het geval wanneer een onderhoudsvergoeding van f 1 per meter houtsingel per jaar aan de betrokken boer wordt uitgekeerd. Een mogelijkheid hiertoe biedt de Beschikking Onderhoudsovereenkomsten Landschapselementen (BOL), nadat de Beschikking Aanwijzing Landschapselementen (BAL) voor het ZWK van kracht is verklaard.

Voor de landbouw betekent deze keuze een mogelijkheid om een gedeelte van het inkomen onafhankelijk van de landbouwkundige ontwikkeling te realiseren via een onderhoudsvergoeding. De boer blijft eigenaar van de houtsingels en kan tegen een reële vergoeding onderhoud plegen of dit onderhoud aan derden, bv. loonwerkers of bedrijfsverzorgingsdiensten uitbesteden. Indien dergelijk onderhoud, gebaseerd op een goed beheersplan wordt uitgevoerd is tevens een grote variatie in beheer gewaarborgd. Bovendien betekent deze mogelijkheid behoud van extra werkgelegenheid in de landbouw. Het zal duidelijk zijn dat niet de hoogte van de vergoeding de inzet van de discussie moet zijn. Op het Landbouwhuis kan men die waarschijnlijk tot op de cent nauwkeurig berekenen. Veeleer gaat het om de principiële keuze of natuurbescherming en landbouw de marges in het landbouwbeleid wensen te benutten om samen te werken voor een landschap dat in harmonie met de agrarische bedrijfsvoering is ontstaan, en bewust kiezen om dat landschap als zodanig voort te laten leven.

Het rapport Houtsingels in het ZWK anno 1981 is te bestellen door overmaking van f 9,40 (inkl. porto) tnv. Stichting Milieubeheer ZWK, Bakkerom 17, Boerakker, giro 3153578 o.v.v. Houtsingelrapport. De verkoopprijs in de milieuwinkel Ossenmarkt 6a is f 5,—.